

ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ПЕРЕКЛАД У ПЕРЕДМОВАХ ДО УКРАЇНСЬКИХ КНИГ XVII СТОРІЧЧЯ

THEORETICAL VIEWS ON TRANSLATION IN THE PREFACES OF UKRAINIAN 17th-CENTURY BOOKS

Шмігер Т.В.,

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Метою статті є вивчення теоретичних поглядів на переклад, його процес та стратегії крізь призму реконструйованої української теорії перекладу і критики XVII ст. Українські автори висловлювали свої ідеї про потреби, вимоги та способи перекладу у передмовах, присвятах та післямовах, в основному у перекладі релігійних текстів, а також у деяких граматиках і словниках. Теоретична система сприйняття та оцінки перекладу реконструюється на основі термінів-синонімів. Реконструкція дає змогу констатувати, що українські книжники XVII ст. мали досить розвинуту систему бачення перекладу. Проте їхні принципи не були кодифіковані в окремому філологічному трактаті. Текст трактувався як цілісне явище, чия форма цільовою мовою підлягала змінам через практику його використання (промовляння чи співу). Основними критеріями успішного відтворення оригіналу були мовні норми та контекстний зміст, хоча перекладачі також звертали увагу на естетичні особливості текстів.

Ключові слова: теорія перекладу, критика перекладу, оцінка якості перекладу, українське книгодрукування XVII сторіччя, релігійний переклад.

Целью статьи является изучение теоретических взглядов на перевод, его процесс и стратегии сквозь призму реконструированной украинской теории перевода и критики XVII в. Украинские авторы высказывали свои идеи о требованиях и способах перевода в предисловиях, посвящениях и послесловиях, в основном в переводах религиозных текстов, а также в некоторых грамматиках и словарях. Теоретическая система восприятия и оценки перевода реконструируется на основе терминов-синонимов. Реконструкция позволяет констатировать, что украинские книжники XVII в. имели достаточно развитую систему видения перевода. Однако их принципы не были кодифицированы в отдельном филологическом трактате. Текст трактовался как целостное явление, чья форма в целевом языке подлежала изменениям через практику его использования (проговаривания или пения). Основными критериями успешного воспроизведения оригинала были языковые нормы и контекстный смысл, хотя переводчики также обращали внимание на эстетические особенности текстов.

Ключевые слова: теория перевода, критика перевода, оценка качества перевода, украинское книгопечатание XVII века, религиозный перевод.

The aim of the paper is to study the theoretical consideration of translation, its process and strategies from the perspective of the reconstructed Ukrainian 17th-century translation theory and criticism. Ukrainian authors voiced their ideas about the necessity, demands and strategies of translations in the prefaces, dedications and afterwords, mainly in the translations of religious texts, but also in some grammars and dictionaries. The theoretical system of perceiving and assessing translation is reconstructed on the basis of synonymic terms. The reconstruction makes it possible to state that Ukrainian 17th-century authors had a rather elaborated system of writing about and judging on translations. However, their principles were not summarized in a separate philological treatise. Text was interpreted as a holistic phenomenon, whose target-language form was due to changing because of the practices of its usage (pronouncing and singing). The main criteria of the successful rendering of the original were linguistic norms and contextual contents, though the translators also paid attention to the aesthetic features of texts.

Key words: translation theory, translation criticism, translation quality assessment, Ukrainian 17th-century book printing, religious translation.

Постановка проблеми. Перекладацький процес в Україні XVII ст. проходив на тлі збуреного релігійного життя після Берестейської унії, національно-визвольної війни Богдана Хмельницького та епохи Руїни, багатої на складні геополітичні події. Розвиток друкарської справи сприяв не тільки поширенню релігійної літератури, а й формував певне ставлення до мови молитов і богослужінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цей період в історії українського перекладознавства майже не досліджений. Звернув на нього

увагу досить випадково й побіжно Ф.І. Титов, описуючи корпус передмов, присвят і післямов до українських стародруків XVII-XVIII сторіч [11]. Ф.І. Титов характеризує діяльність друкарні Києво-Печерської лаври і робить ряд висновків, дотичних до українського релігійного перекладу: 1) друкарі були схильні перекладати богослужбові книги розмовною мовою; 2) автори ділилися роздумами про «слов'янську мову» (тобто церковнослов'янську) як богослужбову; 3) перші друкарі були ревні «слов'янофіли» у значенні любові до слов'янської мови; 4) попри своє слов'янофілство, печерським

друкарям властива свідомо й глибока любов до рідної української мови [11, с. 10-12]. У такому ж ключі повернулася до цієї теми Л.І. Сазонова [7, с. 137-140]. В.В. Німчук зосередився на постаті Мелетія Смотрицького як зачинателя теорії перекладу та зіставних досліджень в українській філології [5, с. 129-131].

Методологія дослідження перекладознавчої історіографії застосовує три базові принципи: вивчення наукового контексту, іманентності та відповідності. Вони дають змогу пояснити перекладознавчі погляди у контексті певного історичного періоду, виявити їхні риси та встановити інтерпретаційні зв'язки із сучасними філологічними поглядами та принципами. Зasadничим є метод історичної реконструкції. Історіографічний аналіз також залучає інтерпретаційне вивчення лексики і з погляду її семантики, і з погляду історії мови та соціолінгвістичного вжитку.

Постановка завдання. Мета статті – реконструювати терміносистему та положення теорії й критики перекладу на основі суджень тогочасних книжників про переклад. У завдання входить аналіз лексичної мережі на позначення перекладу, визначення ролі перекладу у соціолінгвістичній ситуації Речі Посполитої та з'ясування семантичних поглядів тогочасних авторів, які можуть корелюватися із сучасною семантикою.

Виклад основного матеріалу. Оскільки у давній українській традиції трактатів про переклад не було, або вони не збереглися, то доводиться проводити реконструкцію на основі інших джерел. Так само ми не знаємо, чи мали тодішні українські письменники якесь характерне, властиве тільки їм усвідомлення поняття «переклад». Тому для тлумачення самого поняття «переклад» використовуємо принцип «від назви до об'єкта», а не навпаки, як заведено у термінології. На матеріалі

даного часу вдалося виявити п'ять іменників, які позначають явище перекладу:

переводъ	Віленські братчики, 1612 р.	[2, с. [4]]
преложене	Віленські братчики, 1616 р.	[13, с. 20]
прекладане	Захарія Копистенський, 1621-1622 р.	[4, с. 383]
превожденіє	Захарія Копистенський, 1623 р. Захарія Копистенський, 1624 р.	[11, с. нз [57]] [11, с. р [100]]
перекладъ	Захарія Копистенський, 1623 р.	[11, с. од [74]]
преведеніє	Захарія Копистенський, 1624 р.	[11, с. р [100]]

Зданих лексем та їхнього вживання у нечисленних контекстах не можемо зробити висновок, чи книжники дійсно розділяли поняття переклад-як-процес і переклад-як-результат. Найімовірніше, вони не розділяли його, бо нема такого строгого термінного розрізнення у сучасному українському перекладознавстві. Хоча, звісно, певні передумови були, і постфікси «-gn̩g» могли би посприяти розвитку такого розрізнення, але воно все-таки не викристалізувалося.

Варто звернути увагу на вжиток відмінних термінів у творах одного автора. Це свідчить про певне вагання й нестабільність уживання цього терміну. Можемо говорити і про певний південнослов'янський слід, зокрема сербський [пор. 6, т. 4, с. 886]. Змагання між староукраїнською та церковнослов'янською київської редакції теж впливало на вжиток різних за походженням та мовною системою словоформ. Зрештою, варіант «пргкладъ» закріпився у розмовній мові і став літературним у сучасній українській мові.

Палітра дієслів на позначення перекладу значно багатша:

преложившы	Віленські братчики, 1612 р.	[2, с. [4]]
з Кгрецкогo и Гловенскогo языка на Рѣскій переложеныи	Учительне Євангеліє, титул, 1616 р.	[11, с. тки [328]; 13, с. 5, 15, 22]
з Гловенскогo языка ... на языкъ Рѣскій переведеное	Мелетій Смотрицький, 1616 р.	[13, с. 13]
на Рѣскій языкъ перекладаны	Мелетій Смотрицький, 1619 р.	[9, арк. г[3]]
прекладаючи ... переложилъ	Захарія Копистенський, 1621-1622 р.	[4, с. 382]
изъслѣдовати и исправити	Захарія Копистенський, 1623 р.	[11, с. нз [57]]
переводити	Захарія Копистенський, 1623 р.	[11, с. од [74]]
Ѡ Єллинскагw преведеныи и изслѣдованыи	Йосиф Кирилович, 1624 р.	[11, с. пө [89]]
разѣмнѣ и правw преведе и преложн	Захарія Копистенський, 1624 р.	[11, с. чө [99]]
Ѡ Єллинскагo истлѣкова ... з тѣмже Єллинскимъ изслѣдоваса	Тарасій Земка, 1625 р.	[11, с. рмд [144]]
Ѡ Єллинскагw изслѣдованъ	Захарія Копистенський, 1627 р.	[11, с. [174]]

на російській вестѣхъ общію ... ѿ греческогоу предложеныхъ	Памва Беринда, 1627 р.	[11, с. [178]]
ѿ Еврейскаго языка на Славинскій преведшии: ... ѿ Славинскаго пренесшии, ... истолковавшии на Словенскій языкъ	Памва Беринда, 1627 р.	[11, с. [178]]
з Славинского претълмачоныхъ	Памва Беринда, 1627 р.	[11, с. [185]]
право и чиство изслѣдованнью	Тарасій Земка, 1629 р.	[11, с. [199]]
приложити	Тарасій Земка, 1629 р.	[11, с. [199]]
ѿ Славинскагоу приложиса	Тарасій Земка, 1629 р.	[11, с. cai [211]]
ѿ Славинскаго такожде Звода прилежнѣ изслѣдованнью преведошася	монахи-друкарі Киево-Печерської лаври, 1631 р.	[11, с. снг [253]]
з Грецького и Словенского языка на Рускій переложеное	Учительне Євангеліє, титул, 1637 р.	[11, с. [321]]
с текстѣ Грецькогоу спорадивши	св. Петро Могила, 1639 р.	[11, с. csi [216]]
з Грецькогоу языка на Словенскій преложоныи	св. Петро Могила, 1646 р.	[11, с. то-гоа [370-371]]
ѿ Грецькагоу Діалектѣ истиннѣ изслѣдованнѣ	Йосиф Тризна, 1653 р.	[11, с. ска [221]]

Загалом удалося виявити 12 лексем (враховуючи фонетичні відмінності), які можна семантично згрупувати у чотири класи: 1) **перекладати (прекладати), переложити (преложити, приложити), перевести (превести), пренести** – дієслова, що відображають перенесення тексту з однієї мови іншою (пор. латин. *translatio*); 2) **истълковати, претълмачити** – дієслова, що відображають розуміння й перевираження тексту з однієї мови іншою (пор. латин. *interpretatio*); 3) **изслѣдовати** – дієслово, яке передбачає критичне опрацювання оригіналу й перекладу; 4) **спорадити** – дієслово, яке може закладати більшу перекладачеву волю, вольність і простір до змін.

Вважаємо, що сумарно ця дієслівна мережа може позначати процес перекладу, який складається з двох стадій: перша стадія перетворення з однієї мови на іншу (відмінності у словах є радше метафоричні (нести – класти – вести), а не чисто номіналістичні), а друга стадія – критичний аналіз (наслідком якого є виправлення – **изслѣдовати и исправити**). Щодо дієслова **изслѣдовати** є думка, що воно позначає лише поняття «звіряти». Саме так схильний інтерпретувати його І.О. Карабінов, посилаючись на слова Памва Беринди: **книга сіа ... съ греческим типографнымъ зводомъ слѣдована єсть** [11, с. [178]; 3, с. 234]. Враховуючи, що звіряти з іншомовним текстом можливо не прямо, і цей процес містить елементи тлумачення та перекладу, доцільно вважати, що дієслово **изслѣдовати** містить ще один смисл – «критично розглядати текст перекладу».

Належить звернути увагу на прислівники: саме вони й виражають критичне судження щодо перекладу. Так, головним критерієм задовіль-

ного перекладу є правильність (**правѣ, право, истиннѣ**), що власне правильно / правдиво відображає ідею автора, не порушуючи його онтологічної сутності. Критерій **разѣмнѣ** може цілком корелюватися із логікою викладу, яка визначає лексичні стратегії перекладу. Критерій **чиство**, найімовірніше, відображає слідування певних мовним (і можливо мовно-богословським) нормам перекладу, адже йдеться про тексти найвищої суспільної вагомості.

Фактично ми підходимо до з'ясування двох терміносистем, пов'язаних із перекладом. Перша – це терміносистема, яка позначає всі елементи процесу перекладу: 1) **архїтвпѣ** [11, с. ни [58]] – першоджерело, оригінал; 2) **зводѣ** [11, с. пѣ [89], рмд [144]] – найуживаніша лексема на позначення поняття «текст, твір»; 3) **текстѣ** [4, с. 502; 11, с. csi [216]], **теѣтѣ** [11, с. сзі [217]] – запозичення з латинської на позначення «твору»; 4) **шкриптѣ** [13, с. 13] – писання; 5) **переводникѣ** [11, с. од [74]] – перекладач. Потрібно вважати на багатозначність слів, які можуть роз'яснити семантичне наповнення давніх лексем. Так, Памво Беринда тлумачить **зводѣ** теж як **перекладѣ, копѣ** [1, с. 163], а Є.К. Тимченко пояснює лексему «пргводникѣ» як «порадник» [10, т. 2, с. 92].

Друга терміносистема пов'язана з оцінюванням, адже не дивно, що так часто повторюється лексема «**цнота**» [напр., 11, с. од [74], тла [331]], яку нині ми інтерпретуємо як «цінність». Дієслівний ряд **єѣминовати, поправовати и корыговати** [11, с. csi [216]] відображає різні мовно-критичні дії над перекладом, при чому **корыговати** може означати стилістичну редакцію тексту, а не лише «звірку» [пор. 10, т. 1, с. 380].

Ключовою цінністю перекладів, як і друків, була «полза», яку належить сприймати і як індивідуальну цінність, і як суспільну [7, с. 145-150]. Книжники певною мірою формували читача, наголошуючи, що їхні твори, зокрема переклади, містять чимало корисних функцій, а користь охоплює і різні духовні здобутки, і приємність, і розуміння християнських цінностей: **многихъ ради ползъ, и прихвѣртеній, богатствъ же и съкровищъ в себѣ съдержимыхъ, многа похвалы, множайшеа любви** (Захарія Копистенський) [11, с. ни [58]]; **користъ и прихвѣртеніе** (Захарія Копистенський) [11, с. ни [58]]; **многю ползю, множайшее наслажденіе оудовъ** (Йосиф Кирилович) [11, с. [86]]; **ради ползы и прихвѣртеніа** (Памво Беринда) [11, с. [178]]. Отож, цінність полза є і простим, і складним поняттям водночас, залежно від докладності опису самого поняття.

Ще однією цінністю можна вважати вжиток слів, в якій закладено естетичний компонент, для опису функціонування текстів у мові. Йдеться насамперед про лексеми **риза** і **шати**, які відображають ідею, що у цільовій мові текст набуває краси. Так пише Захарія Копистенський: **Ризою Бесѣды Главенскіа облеченнъ и прѣкращеннъ** [11, с. нз [57]], **в Ризу Главенскаго азыка** [11, с. ксв [62]], **в шатѣ Главанв-Руссійскогв Діалектѣ входитъ** [11, с. ксв [62]]. Водночас таке слововживання може вказувати на зрілу, вироблену, цивілізовану мову, але цю виробленість підкреслено у метафоричний спосіб.

Видаючи Учительне Євангеліє 1616 р. у перекладі староукраїнською мовою, віленські братчики вказували, що потреба у такому виданні виникла через недостатнє володіння церковнослов'янською мовою. Вони досить гостро поставилися до розмовного мовлення: староукраїнська мова поступалася **зацнѣйшом[ъ], пенкнѣйшом[ъ], звязнѣйшом[ъ], сѣптєлнѣйшом[ъ]** и достаточнѣйшом[ъ] **азыкѣ Словенском[ъ]**, але тепер **хоть в подлѣйшом[ъ] и простѣйшом[ъ] азыкѣ, мнѣгим[ъ], або рачей и всѣм[ъ] Русского азыка, какоколвек оумѣтным[ъ], потребен[ъ] и пожиточен[ъ] быти могъ** [13, с. 21, 26]. У протиставленні священної та розмовної мов братчики стримано поставилися до живого

мовлення, яке вони вважали «грубим і простішим». Очевидно, причина такого ставлення глибша: священна мова була мовою Бога, а до живої мови, яка все більше розвивалася й посідала позиції, ще потрібно було виробити свою позицію.

У дискусії про різність мов¹ Захарія Копистенський твердив: **маетъ бовѣмъ азыкѣ Главенскій таковѣю в бовѣ силѣ и зацностъ, же азыкѣ Грецкому такъбы природне съгласѣтъ, и власности егѣ съчиняетсѣ: и в перекладѣ свой прилчнє, и нѣакѣ природне онъ беретъ и пріймѣтъ, в подобныи спадки склоненій и съчиненіа падаючи. венцъ, и найзвѣзнѣйшее сложное Грецкое Слово, подобнымъ такъже звязнымъ, и сложнымъ по Главенскѣ выложити есть можно: чого иншимъ жаднымъ, а нѣ Латінскимъ недоказати азыкомъ: чого доводомъ есть, же Латінскіи переводники таковыи слова, вбширне з околнчностями ширити мѣсѣтъ** [11, с. од [74]]. Отож, книжник вказував на точну семантичну збіжність грецької та церковнослов'янської мов. На його думку, грецькі філософські та богословські твори легше перекладати церковнослов'янською, ніж латинською, бо латині бракує дуже багатьох слів, і вона активно їх запозичає у великій кількості з грецької [11, с. од [74]].

Йосиф Кирилович наголошує, що богослужбові тексти піддаються змінам, адже практика співу та читання шліфує та змінює текстову форму, але не суперечить оригінальним мовним структурам: **такъ вѣ исправленіи Ѳалтири, аще и древній в ц[є]ркви Руссійсте зводъ и послѣдованіе цѣло съдержажѣмъ, да не новое что, стропотное вѣ обычныа и оугладженныа повседневыимъ оупотребленіемъ пѣніа и чтеніа привнесѣ, обаче ѿ Єллинскагв древнѣйшаго зводѣ Седмидесѣтъ при цари Птоломен сказатєлми ѿ єврейска преведєнагв исправлєа, и в вилни ново извєраженномѣ послѣдѣа, внѣкоихъ пачє же Грамматичномѣ сложенію противныхъ мало нѣчто прємѣнихъ** [11, с. пѣ [89]].

У післямові Памва Беринди до «Пісної Тріоди» 1627 р. знаходимо відповідь на питання, чи мали перекладачі-книжники-друкарі XVII ст. певне цілісне теоретичне усвідомлення перекладу, своєрідну тогочасну концепцію перекладу. Памво Беринда так пише про кваліфікацію перекладачів та їхню суспільну вагомість: **сѣтворисѣ се ревностію и желѣніемъ рода нашегв Малон Руссін вл[а]городныхъ, гражданскихъ, и прочіихъ различнагв причѣа людєй наѣчившихъсѣ словєнскагв азыка глѣбѣкоразѣмнагв, имѣюцагв разѣмъ и м[ѣ]**

¹ Вірогідно, ця дискусія тягнулася ще від Петра Скарги, який дуже зневажливо поставився до української мови у своєму трактаті «Про єдність Божої церкви» 1577 р.: «До того ж дуже ошукали тебе, народе руський, бо, святу віру тобі передаючи, свої грецької мови тобі не передали. Навпаки, веліли залишатися при слов'янській мові, щоб ніколи не досягнути істинного розуміння й науки. Адже тільки цими двома мовами – грецькою та латиною – святу віру ширили й присвоювали по всьому світу, без них ніхто у жодній науці, а найбільше у духовній, святої віри вдосконалитися не може» [8, с. 485].

дрость, також греческаа и прочаа граматическа писаніа [11, с. [178]]. Бачимо чітку вказівку на володіння певною мовознавчою теорією для справ перекладу. Термін «граматика» треба розуміти широко – як всю суму філологічних принципів. У поданому фрагменті міститься рідкісне посилання на зовнішні – позаукраїнські та позаслов'янські – теорії мови, а отже, українські книжники мислили себе частиною ширшого цивілізаційного простору.

У твердженні Тарасія Земки – **Еще же да Орфографія Грамматичнаа ДіалектѸ нашегѸ славенскаго пространного, и всакож вл[а]г[о] д[а]ти и сладости пренсплъненнаго схраненна вѸдетъ** [11, с. сна [251]] – можна вгледіти усвідомлення вагомості цілісної мовної системи та наголос на нормативності. Термін «граматична орфографія» явно включає ідею правильного вжитку мовної системи, а звідси ми можемо проєкувати на теорію й критику перекладу, що перекладачі дуже бережно ставилися до перекладацьких норм, які вони розглядали із погляду мовної системи, і з погляду вжитку текстів.

Тарасій Земка також указує на одну перекладацьку помилку: **Безмѣстно же бысть, такъ собственное имя, нарицательнымъ положиса ѿ Ёллинскаго, Осносъ събственнымъ, Пр[ε]п[ο]д[ο]бный нарицательнымъ истлъкованное: еже и противѸ разумѸ естъ, и противохѸдожествѸ ГрамматическомѸ** [11, с. сна [251]]. Неправильна заміна власної назви загальною означає порушення логіки викладу й норм мови, отже, знову бачимо два критерії оцінки перекладів – мовна нормативність і контекстуальність.

Мелетія Смотрицького можна вважати зачинателем теорії перекладу та зіставних досліджень в Україні, як обґрунтовує В.В. Німчук [5, с. 129-131]. Зіставляючи синтаксичні конструкції грецької та церковнослов'янської мов [9, с. 408-416], автор наголошує на відмінностях двох мов і на потребі дотримуватися правил цільової мови: **Достоитъ намъ вѣстны СлавенскагѸ Діалекта тцатела сотворити не имже образомъ свойственната Грекомъ сѣтъ, и намъ Славанымъ быти** [9, с. 412-413]. Він вказує на виробленість перекладу з грецької мови, якої досягли «искиснѸи пргводници» [9, с. 410, 415].

Непрямо стосуються до теорії перекладу погляди значення слів, місткість словника мови, загальну теорію пізнання. Йосиф Кирилович фактично повторює твердження, яке походить ще від Абу Алі Ібн Сіні (Авіценни) [12, с. 111], що людині є властиві десять відчуттів: п'ять зовнішніх – зір, слух, нюх, смак і дотик, а також

п'ять внутрішніх – **чувство общее, вбразованіе, фантазіа, змышленіе и памать** [11, с. пи [88]], які можемо спробувати інтерпретувати сучасними термінами як «свідомість, мислення, уява, розум і пам'ять». Можливо, що «чувство обтgg» включає у себе сприйняття і відлунне ідею койнестезії. А отже, взаємини між частинами і цілим були вкрай важливими для українських книжників. Відповідно, можемо припускати, що вони усвідомлювали зміну функцій окремих мовних одиниць у цілісній структурі тексту. Гадаймо, що з таких критеріїв можна було б розвинути певну семантичну теорію мовної оцінки. З іншого боку до тексту підходить Тарасій Земка: **«Посланіа Іw[анна] Б[о] гослова разум, чинъ, и вбразъ извѣстны содержат, к семѸ общинѸ и согласіе и акн тождество съ собою имѸт, прочее краснослове Ёллинскаго Діалекта правое и нивчесомже растлънное издаютьъ** [11, с. рма [141]]. Його думку можемо тлумачити так: текст ґрунтується на таких авторських рисах, як задум, експресія та метафоричне світосприйняття, які належить відтворити цільовою мовою.

Пишучи про перекладача Гавриїла Дорофієвича, Захарій Копистенський характеризує його як **Дідаскала въ Ёллино-Греческомъ любов[Ѹ]дрѣйшомъ и хѸдожномъ языцѣ** і вказує, що він оригінал **іакоже зрнте разумнѣ и правѸ преведе и преложи** [11, с. чо [99]]. Як бачимо, на кваліфікацію перекладача впливає володіння мовою оригіналу у двох аспектах – семантичному й стилістичному, що у перекладі збереже зміст і красу оригіналу.

Висновки. Перегляд присвят, передмов і післямов у перекладних книгах, які видала друкарня Києва-Печерської лаври впродовж XVII ст., засвідчив, що перекладацька проблематика хоча й була розлога, утім її обговорення відбулося у рамках двох десятиріч. Причина полягає радше у тому, що обговорення стимулювала боротьба за українську мову, оборона її прав і позицій щодо інших засадничих мов, а також намагання довести, що пропоновані переклади зроблено якісно та належно. Відсутнє продовження теоретичних розмислів про мову та переклад можна пояснити двома причинами: 1) геополітичні акценти змістилися від мови й релігії як націєтворчих чинників до суспільно-політичних пошуків через дуже складні історичні обставини, або 2) теоретична програма, яку виробили друкарі, цілком успішно задовольняла потреби на переклад упродовж кількох десятиріч, а отже, не було потреби й стимулу її переглядати.

Теорію та критику перекладу можна відтворити на основі вжитих іменників, дієслів і прислівників, з яких постає дуже розвинена і систематизована теоретична система, яка, на жаль, не оформилася у філологічний трактат. Терміносистема доннаукового перекладознавства переживала певний етап становлення, а тому у ній є чимало синонімів, які описують всі елементи перекладного процесу. Сам процес перекладу – двофазний: перетворення та критична перевірка. Можна навіть ствердити, що українські книжники XVII ст. мали чіткіше усві-

домлення критичного опрацювання перекладу, ніж сучасні учасники перекладного процесу.

Із суджень українських книжників можемо зробити висновок, що й текст вони сприймали як цілісну і завершену систему, яка утім підлягатиме змінам у цільовій мовокультурі у зв'язку з традицією функціонування цього тексту. Головні критерії для успішного відтворення оригіналу – це дотримання мовних норм і контекстуальної логіки, хоча перекладачі також звертали увагу і на естетичні особливості твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беринда Памво. Лексикон словенороський. Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. XXXVIII, 272 с.
2. Діптра альбо Здрцало, и выражнгу живота людского на томъ свѣтѣ. Св'є : Друкарня Віленського братства, 1612. [8], 181, [1] с.
3. Карабиновъ И. Постная Тріодь. Историческій обзоръ ея плана, состава, редакцій и славянскихъ переводовъ. Санктъ-Петербургъ, 1910. ix, 294 с.
4. Копыстенскій Захарія. Палинодія // Памятники полемической литературы въ Западной Руси. Петербургъ, 1878. Кн. 1. Ствп. 313–1200.
5. Німчук В. В. Мовознавство на Україна в XIV-XVII ст. Київ: Наук. думка, 1985. 223 с.
6. Речник српскохрватскога књижевног језика: в 6 књ. / Матица српска, Матица хрватска. Нови Сад; Загреб, 1967–1976.
7. Сазонова Л. И. Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в. (борьба за национальное единство). Тематика и стилистика предисловий и послесловий / под ред. А.С. Демина. Москва: Наука, 1981. С. 129-152.
8. Скарга П. О единствѣ церкви Божіей подѣ однимъ пастиремъ и о греческомъ отъ этого единства отступленіи. Русская историческая бібліотека. Петербургъ, 1882. Т. 7: Памятники полемической литературы въ Западной Руси, кн. 2. Ствп. 223-526.
9. Смотрисъ ѿ Мглтѣ ѿ Граматикѣ Славнски# правилног свнтагма. Св'є : Друкарня Віленського братства, 1619. [3], [247] арк.
10. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.: у 2 кн. Київ; Нью-Йорк, 2002-2003.
11. Титовъ Ф. Типографія Кієво-Печерской Лавры: Историческій очеркъ (1606-1616-1916 г.г.): Приложенія к Т. 1 (1606-1616-1721 г.г.). Кієвъ, 1918. 18, фмс [546] с.
12. McGinnis J. Avicenna. Oxford et al.: Oxford University Press, 2010. xv, 300 p.
13. Smotryc'kyj Meletij. The Jevanhelije učitelnoje / with an Introduction by D. A. Frick. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987. xvi, 552 p.